

Grundtvig och Konfucius

— att sammanbinda allt till enhet

HÅKAN EILERT

Håkan Eilert är kyrkoherde i Västra Karaby församling i Lunds stift. Han disputerade vid Lunds universitet med en avhandling om Karl Ludvig Reichelt's missionsteologi. Bland hans publikationer finns boken Det teologiska imperativet: östvästliga betraktelser (1995).

Sammanställningen av dessa båda, Konfucius och Grundtvig, är inte i främsta hand en jämförande studie. Snarare är det ett försök att låta två gestalter från öst och väst mötas och bespegla varandra i några av de arketyperiska frågeställningar som alltid har anbelangat mänskligheten. Ett sådant möte kan vara fruktbart i en tid då mänsklighetens religiositet vidgar sina gränser och sträcker sig mot livsförståelse som tacksamt bejakar att Guds konkreta ande har talat och talar till oss på ett flertal olika sätt. Intresset är således inte att utjämna motsättningar och att åsidosätta kulturella och politiska förutsättningar. Avsikten är att inleda ett samtal, en dialog, mellan två stora gestalter i mänsklighetens religiösa historia och att glädjas över den fördjupning och det överflöd på mening som kan tänkas stiga fram i vår umgängelse med mänsklighetens religiösa traditioner.

Historien som korrektiv

Konfucius (551–469 f. Kr.) såg som sin uppgift att tradera vad han inhämtat från forntidens stora gestalter i Kinas historia. Uttryckligen gör han gällande att han ingenting nytt har att komma med. Tidigt blev han passionerat intresserad av studier i den kinesiska antiken, dess litterära minnesmärken, dess religion och kult, riter och musik, myter, seder och åskådningar. Han betraktade den starkt hierarkiska samhällsordningen under Chou-dynastien (1027–256 f. Kr.) som rikets guldålder. Själv levde han i en tid av förfall och upplösning med ständiga inbördeskrig mellan småfurstar och maktthungriga vasaller. Konfucius önskade återföra folket och speci-

ellt de härskande till de eviga och orubbliga traditioner som sedan urminnes tid varit normerande för det kinesiska samhällets utgestaltung. «Jag meddelar vad som funnits förut och skapar inget nytt,» konstaterar han lakoniskt i *Analekterna*, en kollektion av Konfucius uttalande som sammanställdes av hans lärjungar.¹

Guldålderns historiska arv blir ett korrektiv i den konfucianska visionen av ett gott och fungerande samhälle. Eviga och oföränderliga ordningar utgick från Himmelens vilja och samhällets trivsel och välfärd var beroende av att alla, från den högste till den lägste, fogade sig efter världsalltets heliga ordning. Det blev därför av yttersta vikt att gå in i den balansakt som kännetecknade ett gott samhälle och ett äkta mänskligt förhållningssätt. Detta kunde man öva sig i genom ett studium av forntiden. Konfucius blev därför nitiskt sysselsatt med att hämta fram och redigera de gamla skrifterna. Därvid bemödade han sig att bryta igenom den fornkinesiska formalistiska tolkningen och underströk en mera människocentrerad och andligt präglad förståelse av det heliga systemet. Han ville visa att människan, främst officianten av de heliga riterna, stod i intim förbindelse med de andliga makterna och i sig levandegjorde Himmelens vilja. På den vägen öppnade sig förbindelsen med Tao, världsalltets innersta hemlighet.

Också Grundtvig var som bekant fångslad av ett studium av historien. Det heter att han under åren 1815–1820 «begrov sig hos de döda» då

¹ Bernhard Karlgren, *Från Kinas tankevärld*, Stockholm, 1968, s. 16.

han intensivt genomströvade den fornnordiska mytologien. Uppenbarligen var det mer än ett forskningsintresse som drev honom. Med profetisk blick hämtade han sinnebilder för en tolkning av mänsklighetens vandring genom tiden som skulle utmynna i en ny, «på samma gång historisk och överhistorisk framtid, nämligen kristendomen.»² Fortidens asalära blev därigenom ett fundament på vilket nya pelarstoder reste sig. Den kristna kyrkan hämtade in och tillfylllestgjorde de ansatser som störtade samman under sin egen tyngd och behövde förtydligas av den förblivande kraften i Guds uppenbarelse genom Jesus Kristus. Den hebreiska, den grekiska och den romerska kulturkretsen pekar fram mot ett tydliggörande av historiens mål. Säkerligen har Grundtvig i sin kamp för religiös klarhet hämtat material från den romantiska strömning som genom Herder, Fichte och Schelling höjde upp Guds ledande och förande andekraft till ett ledmotiv i folkens sökande efter klarhet. I sin «makalösa upptäckt» av den historisk-kyrkliga synen fann han emellertid sin egen livstolkning som tog avstånd från såväl den romantiska som från den rationalistiska strömningen.³

Människosyn

Tanken på utveckling var ett tema i tiden. Grundtvig finner ideligen analogier mellan den personliga mognadsprocessen och människans utvecklingsgång från det lägre till det högre. Han önskar «sammenligne Tids-Aldrene i Verdens-Historien med Omskiftelserna i Enkelt-Mandens Liv: de aeldste Tider nemlig med vor Barndom og Ungdom, Middel-Alderen med vore Manddoms-Aar, og den senare Tid med Alderdomen.» Detta gäller «saa langt tilbage som Menneske-Historien gaar,» heter det vidare.⁴ Historietolkningen kommer alltså hos Grundtvig att tjäna ett bestämt syfte, nämligen bilda grundval för det poetiska skådande i vilket

skapelsens fullkomning når sin fulla utveckling i den strålbana där Gud och människa lever i samspel och växelverkan. Denna «hoiere Christelige Anskuelse» öppnas upp då man «boier sig dybt for den Aand, der paa Apostlernes glodende Tunger udgik i det levende Ord fra Jerusalem, og gjorde Under paa Under, for Menneske-Vel til Jorderigs Graendser, aabner Menneske-Oiet til at overskue den vidunderlige Bane for Himlens og Jordens sammenavlede Born, og aabner dem en smilende Udsigt over Dodens Hav til de Levendes Land, i Menneske-Faderens evige Rige.»⁵

Konfucius är långt mera inomvärldslig i sin uppskattning av historien. Någon egentlig lineär utvecklingsromans föreligger inte. Scenen är satt mot bakgrund av den jin-yang reflexion som genomsyrar kinesisk tankevärld. Den förändring som kan tänkas äga rum genom den enskilda människans självförbättring, «self-cultivation,» riktar blicken mot den balans som råder då Himmelens vilja utageras i en «anthropocosmic unity». Människan har i det konfucianska perspektivet ingen självständig och individcentrerad profil. Skapelseakten faller något i skymundan. Det är knappast fråga om att s a s återerövra en dimension utanför världen, ett himmelrike eller ett paradys. Frågan om den fortgående skapelsen är beroende av en gudomlig viljeakt eller inte, alltså av en drivande och förande agent utanför världen, förbigås med tystnad. Det innebär att den konfucianska traditionen aldrig hamnar i det tröstlösa dilemma som kännetecknat den kristna tanken: striden mellan Pelagius och Augustinus. Utgångspunkten är och förbliver människan. «Even where the problem of God is concerned, the Confucian tradition has always kept a predilection for starting its reflections with man — with his understanding of the universe and of himself, in each of which he discovers something greater, that which also explains the oneness between self and the universe,» kommenterar Julia Ching i sin uppmärksammade studie *Confucianism and Christianity*.⁶

² E. Lehmann, *Grundtvig*, Uppsala, 1927, s. 52.

³ Om Grundtvigs historiesyn, se Ole Vind, *Grundtvigs historiefilosofi*, Köpenhamn, 1999.

⁴ Harry Aronson, *Mänskligt och kristet: En studie i Grundtvigs teologi*, Stockholm, 1960, s. 195, n 84.

⁵ N. F. S. Grundtvig, *Skrifter i Udvalg*, Udgivet med efterskrift af Kaj Thaning, Gyldendal, 1965, s. 71.

⁶ Julia Ching, *Confucianism and Christianity: A Comparative Study*, Tokyo: Kodansha International, 1977, s. 113.

Det betyder inte att Konfucius förnekar gudarnas och andevärldens existens. Han säger att han i hela sitt liv varit en bedjande människa (A VII:37) och han kan inte annat än beklaga den människa som genom att förbryta sig mot Himmelens vilja inte längre har någon att bedja till (A III:13). Men bönen, riterna, offren och gudstjänsten opererar inte i ett dualistiskt gud-människa-scenario. Himmel och jord är sammanvävda i ett enda stycke, ett kosmiskt och multidimensionellt kraftfält i vilket människan är inställd som medagerande. Himmel, jord och människa — dessa tre blir den konfucianska trenighet som i en kontinuerlig och dynamisk livsström kännetecknar tillvarons villkor och eviga ordningar. Himmelens vilja föreligger redan från första stund inkarnerad i den nyfödda människans råmaterial. Hennes uppgift blir att genom idoga studier, uppmärksamhet och vilja bearbeta sin mänskliga potential för att på den vägen bli den människa hon är avsedd vara.

Uppgiften — att bli människa

Konfucius upphör aldrig att mana sina elever att söka och bevara Livets väg, Tao. I själva verket betraktar han det som människans plikt att förädla sitt inneboende människoskap genom en ständigt pågående moralisk strävan att uppnå samklang med Himmelens vilja i sitt inre och yttre beteende. Inte för egen snöd vinnings skull, för att putsa sin gloria i individuell självförbättring. Bort det! «Self-cultivation» är långt mera än en individuell akt. Det gäller att förändra världen genom att med exemplet påverka människor omkring en att upptäcka den dolda skatt som ligger gömd inom varje människa. Ett hårt arbete förestår för den som tar uppgiften på allvar. Konfucius ser tillbaka på sin egen mödosamma bana: «När jag var femton år var jag helt inriktad på studium; vid trettio stod jag stadig; vid fyrtio hade jag inga tvivel; vid femtio förstod jag Himmelens vilja; vid sextio var mitt öra lydigt (jag förstod med ens allt som sades); vid sjuttio kunde jag följa alla mitt hjärtas önsknningar utan att bryta mot det rätta.» (A II: 4).

Blygsamt och anspråkslöst tillfogar han emellertid att han ingalunda anser sig ha nått därhän att han fullgör vad som kännetecknar en

chun-tzu, en rak, ädel människa. «I fråga om lärdom kan jag möjligen mäta mig med andra; men att själv i min vandel vara en ädel man — dit har jag ännu inte nått.» (A VII:32). I samma svep heter det i nästan paulinska tongångar: «Helig (sheng) eller god (jen) — hur skulle jag våga (att anse mig det). Men det kan man åtminstone säga, att jag arbetar på att nå dit utan att mätta, och undervisar andra utan att förtrötta.» (A VII:33).

Låt oss inkalla Grundtvig och lyssna till hans visioner angående dessa höga ting: skapelse, människosyn och helgelse. Nog är det så att Grundtvig är fast förankrad i en nedärvd och medfödd kristendomssyn. Gud är skaparen, den evige livgivaren. Men kontinuiteten mellan Gud och människa är fördunklad, något fattas i den ursprunglighet som kännetecknar det goda, paradisiska livet. Men som genom en viskning nås hon av Guds ljus, hon vet att hon har ett hem och en samhörighet med Gud. Skriver Grundtvig:

Mennesket er et vidunder stort,
billed af Gud i det høje;
han kan forstå, hvad Gud har gjort,
over det allt sig fornøje.

Låt oss stanna vid ännu en utsaga som belyser Grundtvigs människosyn, kanske den mest välkända. Enligt Grundtvig är människan «en magelös, underfuld Skabning, i hvem Gudommelige Kraeften skal kundgiøre, udvikle og klare sig gennem tusinde Slaegter som ett Gudommeligt Eksperiment, der viser, hvordan Aand og Støv kan gennemtraenge hinanden, og forklares i en faelles gudommelig Bevidsthed.»⁷ Här möter vi det intentionala moment som är ett tydligt drag i Grundtvigs människosyn. Människan skapades inte fullkomlig utan har att gå in i ett växande och en utveckling som till sist skall föra henne till ett bestämt mål, där skapelsen får sin förklaring i gudamänniskan. Människans livsdrama utgestaltas inom ramen för ett trinitariskt skeende där den klart dominerande rollen spelas av «det evige Guddoms-Ord» som inkarneras i sonen Jesus Kristus och även på sitt sätt i varje enskild människa.

⁷ Aronson, op. cit., s. 47.

«Ordet» blir därigenom på ett säreget sätt förknippat med Grundtvigs skapelsebegrepp. Skapelse och frälsning hålls samman i det gudomliga ordets verkningskraft i och genom vilken Gud och människa kan samtala med varandra. Uppenbarligen menar Grundtvig att människan redan och just i sin språklighet står inställd i den livsström som tiderna igenom kallar henne ut ur förmörkelsen genom att erinra om paradiset och det tillkommande evighetsriket. Det levande ordet är inkarnerat i människan.

Det djupa sammanhanget

Vilken roll spelar Kristus i Grundtvigs syn? Trots att Grundtvig ideligen betonar Jesu Kristi centrala ställning är det svårt att precisera hans synsätt. Kristologien har vid sig ett undvikande och spänningsfullt drag vilket framgår av den förkärlek för konträra formuleringar som möter. Ständigt återkommande begrepp är t ex «Vexelvirkning», «Sammen-Virkning», «Sammen-smeltning» och «Vext». Grundtvigs syn är uppenbarligen att Kristus i sin Logos-aspekt är den bestämmelse till och i vilken människan ursprungligen är skapad. Frälsning är återställelse av Guds skapelse, ett medvetandegörande av den ursprungsenhet som öppnar sig för den av Jesus Kristus upplysta människan. Å andra sidan kan Grundtvig inte nog prisa Kristi medlaroll genom «Gienløsningen ved Guds eenbaarne Søn, der ikke betragtede sin Guddommelighed som et Rov, men som en Salighed, hans Menneske-Kierlighed ikke tillod ham at vaere ene om, denne vidunderlige Gienløsning bliver ikke blot en ventelig, men folgelig Sag, og dog kun muelig ved den eenbaarne Sons Kiödpaaatagelse, barnlige Ydmygelse, sagtmodige Selv-Opoffrelse, taalmodige Pine og ligesaa bitre som oskyldige Död.»⁸

Liksom Martin Luther är Grundtvig mer än teolog.⁹ Han är framför allt den benådade dikteren, visionären och skådaren och det är enligt

min mening dessa försök att bryta igenom den teologiska positivismen som gör honom ständigt aktuell. Man kan då föreställa sig att hans ständiga kretsande kring Kristusgestalten i sig är en kenosis-process, en strävan att förläna: en viss genomskinlighet åt det jordiska skeendet i Jerusalem och Betlehem. All prestation leder till att samvetets fordran skärpes och till sist avslöjar lögnen i all mänsklig strävan. I pånyttödelsens under öppnas ögonen för den gudomliga kärlekens majestät. «Guds kaerlighed til os» är gudshemlighetens djup, hjärtat i skapelsens pulsslag. Det innebär att Jesusgestalten pekar uöver sig själv mot «den dybe sammenhaeng» som är «den oprindelige Eenhed af Ordet i Guds Mund og Ordet i vores, som gjør, at Mennesker skönt de i sig selv kun er Stöv og Aske, kan ned Guds Aand baade høre og føre Hans Ord!»¹⁰

Vad skulle Konfucius säga om denna «oprindelige Eenhed»? I *Analekterna* VII:29 heter det således: «Mästaren sade: Är godheten långt ifrån oss? Om jag vill finna godheten, så är godheten tillhands (inom mig).» Syndamedvetande saknas. Samvetets röst har ingen dömande funktion. Ej heller finns något behov av en medare eller uppväckare. Människan är själv ett nödslag av Himmelens vilja, fullt kapabel att vekliggöra den bestämmelse som är hennes «dybe sammenhaeng». Ömsesidighetens grundsatser siger upp självmant, utan att behöva processas från inre rörelser och psykiska skeenden, (A 9:10). «One either takes one's stand in li and is thus jen, or one does not; being able to do so, it remains only to desire to do so. But man is often afraid, at the moment of decision, to put his faith in human power; he has for so long been relying on physical force and animal force. Jen just is the perfect giving of oneself to the human way. It is walking to the very edge -»¹¹

In fear and trembling,
With caution and care,
As though on the brink of a chasm,
As though treading thin ice. (A 8:3)

⁸ Aronson, op. cit., s. 85.

⁹ Uffe Jonas, «Poetisk videnskap. Grundtvigs universitetsdröm som tvaerkulturellt dannelsesprojekt.» i *Grundtvig-nyckeln till det danska?* Lund: Centrum för Danmarksstudier, 2001.

¹⁰ Op. cit., s. 85, n 24.

¹¹ Herbert Fingarette, *Confucius — the secular as Sacred*, NY: Harper Torchbooks, 1972, s. 5f.

Transcendens, immanens

Grundtvig var livet igenom bestämd av den lutherska botgörarekristendom, som han gång efter annan tvingades in i uppgörelser med. Hans livslopp beledsagas av en serie genombrott och makalösa upptäckter. Tyngdpunkten i hans kristendomsförståelse måste sägas vara starkt personorienterad. En dominerande önskan är att svinga sig ut ur den mörka materiens struptag och gå in i en annan dimension, «den pure lykke» i ett tillklarhetskommande som kastar nytt ljus över vardagens möda i det folkliga livets mitt. Visst föreligger en stor kärlek och bejakelse av livet i Dannevang. Men til syvende og sist är det jordiska livet blott en förhall till «Saligheden hisset». Evigheten är målet och livets mening och innehåll består i att förbereda sig för den tillkommande saligheten.

Det är lätt att finna belägg på att den prekonfucianska fromheten i Kina förlänade personliga drag åt den högste guden, Shan-ti.¹² Med Konfucius inträffar en förändring. Guds personliga ansikte faller något i skymundan. Detta livet fokuseras, utan att därför Himmels vilja förnekas eller åsidosätts. Människan kommer i främsta rummet. Det är hennes livsproblem som främst måste lösas. Hur skall vi leva i fred med varandra? Hur skall ett rättfärdigt samhälle fungera? Vad kan man fordra av den som skall styra ett folk? Den sociala aspekten drives genomgående i Konfucius samtal, Analekterna. Ingen metafysik, ingen spekulation, ingen abstrakt och himmelsstormande kosmisk känslomhet. Därför talar Konfucius sällan om andevärlden och manar sina lärjungar att besinna den mänskliga kunskapens begränsning: «Att veta att du vet när du vet, att erkänna att du inte vet när du inte vet — detta är sann kunskap,» (A II:17). «Hör mycket, lägg åsido vad som är tvivelaktigt och tala med varsamhet om återstoden. Se mycket, lägg åsido de ting som syns dig tvivelaktiga och omsätt med försiktighet i handling de övriga,» (A II: 18). Tillfrågad om överjordiska ting föredrog han att hålla sig till detta livet och dess problem. Precis

som om han ville säga: Låt oss ta en värld åt gången. Tillfrågad om de dödas andar blev svaret: «Så länge du brister i plikterna mot de levande, hur skall du kunna fylla plikter gentemot de döda?» Och när man frågade honom om döden svarade Mästaren: «Så länge du inte känner livet, hur skall du kunna känna döden?» (A XI: 11).

Konfucius ställde sig skeptisk till den vilt florerande magien och dyrkan av förfäderna. Han respekterade och vördade de avlidnas andar men underströk att den levande familjeinstitutionen här och nu är grundvalen för ett gott liv tillsammans. Offra gärna till de döda, men glöm inte att det är samvaron och bandet med de levande, med familjen som utgör samhällets urcell. Viktigast är att lära sig leva tillsammans i de nätverk av ömsesidiga relationer som bär upp ett civiliserat samhälle. Därigenom bibehålls och förstärkes den harmoni som kännetecknar det kreativa samspelet mellan himmel och jord. Tystlåten som han var angående gudarna var han i högsta grad medveten om tillvarons yttersta försänkning i ett kosmiskt, moraliskt, etiskt sammanhang av gudomlig instiftelse. Ja, Konfucius såg sig personligt kallad att befrämja och verka för att Himmels heliga vilja skulle vinna insteg bland människor och genomsyra samhället precis som under den gamla tiden. När han en gång utsattes för övergrepp i Kuang kommenterade han incidenten på följande sätt: «Sedan Wen-wang är borta (den helige grundaren av Chou-dynastien), är inte den heliga traditionen i förvar här hos mig? Om Himmelen hade velat förgöra denna tradition, så hade ej jag, en sentida man, gjorts delaktig av den. Så länge Himmelen ej vill förgöra denna tradition — vad kan folket i Kuang göra mig?» (A IX: 5).

Övning i människoskap

När Konfucius talar om människans mål använder han termen jen.¹³ Ordet har en mängd betydelsenyanser — god, godhet, mänsklig, äkta, rak. Det kinesiska tecknet består av två komponenter — människa och två. Det betyder att sant,

¹² Whalen Lai, «The Chinese Universe of Moral Discourse: A Postmodern Appreciation,» i *Ching Feng*, Vol. XXXII: 2, June 1989, s. 86.

¹³ *The Analects of Confucius*, Translated and Annotated by Arthur Waley, NY: A Vintage Book, [No date], ss. 27–29.

autentiskt människoskap kan inte uppnås i enskildhet utan är en kommunal akt som påfordrar gemenskap och växelverkan. Råmaterialet är detsamma för alla. Sant demokratisk noterar Konfucius att han för sin del är beredd att undervisa alla. Det enda förbehållet är att eleven brukar allvar och går in för uppgiften att «odla sig själv med värdsam omsorg,» (A XIV:45). Någon arvssynd eller syndafall föreligger inte. Den moraliska, etiska fordran är sin egen motivering och kan inte jämnställas med ett kantianskt kategoriskt imperativ. Att förverkliga sant människoskap, jen, betyder att utagera den goda handlingen utan tanke på egen förtjänst eller fördel. I själva verket omges begreppet jen av en sänär mystisk aura, en upphöjdhet och strålgans som gör att inte ens Konfucius önskar uttala sig därom. Det heter i *Analekterna* IX:1 «Om dessa ämnen talade mästaren sällan: Lönsamheten, vidare Himmelsens förutbestämmelser och den fullkomliga godheten.» Den hållningen ligger i linje med den konfucianska attityden att hålla en viss distans till gudarnas värld, funderingar angående ett tillkommande liv och existensen i detta. Uppgiften är, «att med allvar hänge sig åt sina plikter gentemot medmänniskor och att med värnads för det övernaturliga hålla sig på avstånd därifrån, detta kan kallas visdom,» (A VI: 20). Eller i en mera rapp översättning: «Respect the gods, but keep them at a distance.»

Vägen att närma sig det autentiska livet, jen, sker genom att öva sig i och tillämpa riterna, li. Livet har reglerade ordningar, inneboende koder som måste respekteras för att tillvaron skall fungera. Riterna är långt mer än formella mönster i ett uppträdande utåt. Det är frågan om en människas helhet, om inre attityder som ömsesidighet, helhjärtenhet, uppriktighet, allvar och disciplin. Kineserna betraktade riterna som utgestaltningen av inre attityder. Man diskuterade de olika turerna och vinnlade sig om att följa de ordningar som gällde vid hovet, under måltiden, vid samtalet, i hemmet, i kulturen och vid jakten. Människan har att föra sig på ett sätt som är värdigt den höga uppgift som blivit henne given — att «fullända sitt Tao,» (A XIX:17). Samma höga uppskattning av människan som delaktig i en «anthropocosmic unity» möter vi i ett yttrande av Mästaren i *Analekterna* V:3: «Zigong frågade: Vad säger du om mig, din lärjunge Ci?

Mästaren sade: Du är ett käril. — Vad för ett käril? — Ett offerandets käril besatt med ädla stenar.» Någon gränsdragning mellan det heliga och det profana föreligger inte. Konfucius betraktar «the secular as sacred.»¹⁴

Hos Grundtvig möter vi knappast någon större förståelse för de mänskliga relationernas utgestaltning i den vardagliga umgängelsen. Visst finner vi hos Grundtvig överväganden angående människan som «en sociologisk storhet».¹⁵ Men det är föga troligt att han var intresserad av etikettsfrågor, uppförandekodex och reflexioner angående olika sittställningar och klädedräkt. När han talar om «Et jaevnt og muntert, virksomt liv på jord» lyfter han fram mest generella förhållningssätt — «opklaret gang, vaerdighed, naturens orden, modenhed och folkegavn». Att detaljerat uppehålla sig kring sedelagens praktiska utgestaltning ligger fjärran från den västerländska tanken med dess «impoverty vocabulary of attitude».¹⁶

Gudstjänst och rit

Vänder vi oss emellertid till Grundtvigs syn på gudstjänsten finner vi till att börja med en stor uppskattning av den sakramentala kult-kyrkan. Riten lyfts fram som ett uttryck för det andliga livets gränsöverskridande mysterium. «Kun ved badet og ved bordet, høre vi Guds ord til os.» Redan i Kirkens Gjenmaele talar han om vikten vid «att draga sig tillbaka till koret» och lämna den protestantiska intellektualismen och rationalismen till förmån för det sakramentala livets omedelbarhet. Bekännelsen, kyrkans tradition och kyrkans sakrament blir tre pelare i Grundtvigs syn — äkta och genuin gudshängivenhet som i den urkristna församlingen. Här igenkände han en innerlighet och en hjärtats enfaldiga fromhet som han hade stiftat bekantskap med bland allmogebefolkningen på landet och hos småfolket i städerna. Uppgiften blev att erbjuda folket ett levande menighetsliv där den

¹⁴ Fingarette, *Confucius — the Secular as Sacred*, passim.

¹⁵ Aronson, op. cit., s. 182.

¹⁶ Waley, op.cit., s. 57.

enskildes fromma längtan fick leva ut i direkt umgängelse med det levande ord.

Lyd er legem, skrift er skygge
ej i böger ånden bor:
det var børns og kvinders lykke,
når de tog dig på dit ord,
det var vores skam og skade,
for din mund vi trykte blade,
horte ej din guddomsrøst,
savned derfor liv og trøst.

Så blir samlingen kring dopet och nattvardsbordet rituella handlingar som belyser Grundtvigs förståelse av människoliv och gudsgemenskap. I liturgien blir de ord som ljuder genom sakramenten, ord som Herren talar och som utgår «af Vorherres egen Mund.»¹⁷ Guds tilltal sker direkt och oförmedlat av ämbete och prästers skriftutläggning, skapar tro i sinne och hjärta och för människan «paa Aande-Stigen op til Skaberen.»¹⁸ Liturgien är den mötesplats där människan gives nåden att upptäcka «livet som något, som skapas inom människan men som hon icke själmant skapar, livet som något inte enbart andligt, utan något, som bär naturen inom sig och tar sig synligt uttryck liksom denna.»¹⁹

Jakob Knudsen hävdar att många har svårt att se Grundtvigs genialitet. Vad var det utmärkande för honom? Jo, skriver Knudsen, detta «at han ikke var sig selv maegtig. Han var i sin kaerlighedens vold.»²⁰ Den sidan av Grundtvigs rika och komplicerade natur har öppningar in mot andesammanhang som överskrider språkets kontanta sida och förlitar sig på det andliga livets kraft. Inte idéer, utan upplevelser, visioner och syner öppnas för honom då han efter kamp och möda bryter sig ut ur «hertets hårdhed, hertes kulde». Grundtvig blir «ein gelassener Mensch» och när han ser tillbaka kan han säga: «Så länge tron är en börda för oss och överhuvud taget så länge vi arbeta på att bygga ett hus åt Gud i vår

hjärna, så länge är vår gudskunskap åtminstone halvdöd. Ty så fort vi levande intränga i Guds väsens hemlighet, är det inte längre någon hemlighet för oss, att Gud under hela vår utveckling icke kan uppfattas av oss utom i hjärtat, i kärleken, som är den levande hemligheten, som förklarar allt annat.» Efter 1832 kommer Grundtvig att distansera sig alltmer från den kyrkligt förankrade kristendomsförståelsen. I den obundna frihetens anda upptäcker han att kristendomen är till «for menneskelivets skyld.» Evangeliets uppgift är att vägleda människan till att «forstaa sig selv.»²¹

Grundtvig talar om det kristna livet som ett trons liv. Eftersom kristendomen är «noget aldeles frit og uberegnetligt» finns ingen möjlighet att leverera en specifik etik. Varje handling är tvetydig och kan dölja orena motiv. Endast allmänt talar Grundtvig om att tron driver fram goda gärningar. «Den Hellig-Aand ...kan umelig vaere levende i noget Bryst, uden at skabe en god Ven, en god Nabo, og en god Borger i alle Maader.» Men hur och på vilket sätt dygden utövas behandlas knappast. Bekännelse, förkunsel och lovsång — ja. Den som håller fast därvid får ljus över «Livets Vei» genom att direkt taga till sig «Guds Ord til os og hans Gierning indeni os». Nästankarleken är en gudsgärning, ty ett gott träd bär god frukt. Ja, måste bära god frukt.

Här kan det synas som om Grundtvigs vision stiger ut ur sin provinsiella kontext och erinrar om erfarenheter som omvitnats mer än tvåtusen år tidigare i Kina. Även den konfucianska visionen hävdar att människan är oförmögen att utröna den himmelska viljans, Tao-vägens, djupaste innebörd. Det finns inga tillförlitliga kartor över andens vägar, ej heller bestämda stadier på livets väg. Det finns dolda vinklar i den dynamiska process som människan är — eller borde vara — införlivad med. Vad som påfordras hos henne är tålmod och styrka att utan att förtvivla arbeta sig upp mot strömmen och söka det centrum där himmel, jord och människa sammanfaller.²² Natur och nåd sammanstrålar i det «lysvågne Sind», i det öga som himmelsvänt försakar allt inåtvänt grubbleri och hänger sig åt att

¹⁷ Kaj Thaning, *For menneskelivets skyld*, Gyldendal, 1971, s. 95.

¹⁸ N.F.S. Grundtvig, *Skrifter i udvalg*, Udgivet med efterskrift af Kaj Thaning, Gyldendal, 1965, s. 78.

¹⁹ Lehmann, op. cit., s. 122.

²⁰ Jakob Knudsen, *At vaere sig selv*, Gyldendals, 1965, s. 145.

²¹ Kaj Thaning, *For menneskelivets skyld*, Gyldendal, 1971, s. 146.

följa traditionen och riternas väg i ett enkelt Fader vår. Ständigt pågående bön är också en konfuciansk attityd. Den religiösa innerlighetens talesmän möts i den vindomsusade frihet som är det andliga livets universella vittnesbörd. Allra tydligast blommar detta bekymmerslöshetens sinnelag ut hos Grundtvig i psalmdiktningen, särskilt när uppståndelsens symboler springer fram och överskuggar botkristendomens mörker och död — «Tag det sorte Kors fra Graven.»²³

Att bejaka detta livet

Vi möter hos Grundtvig en bejakelse av livet som erinrar om konfuciansk åskådning. Han vänder sig bort från döden i alla dess yttringsformer och inriktar sig mot «de levandes land» både här i tiden och i det tillkommande. Han låter sig inte besestras av motgångar utan kämpar hela sitt liv att förverkliga den kallelse han menar sig ha fått. Vägen till klarhet är att uppmärksamta lyssna och betrakta de konkreta livsyttringar som möter i kontakten med människor och i studiet av historien, i en universalhistorisk syn på tillvaron. Tungt och motigt kan det vara, men den «underbara släktskapen mellan himmel och jord» förtydligas för den som i lydnad underkastar sig Guds vilja och låter sig kallas vid namn vid dopkällans rand. Det gäller att lik-som låta sig ryckas ut ur all handlingsförflamning och dristigt våga påtaga sig uppgiften att bli va människa. I konfuciansk anda kan han sjunga:

Har hånd du lagt på herrens plov,
da se dig ej tilbage!
se ej til verdens trylleskov
og ej til Sodoms plage!

För att verkliggöra ett sådant program lanserar Grundtvig en ny syn på undervisning och skola.²⁴ Hans tankar angående livsupplysning och folkedåd erinrar på ett ibland slående sätt

²² Tu Wei-ming, *Centrality and Commonality: An Essay on Confucian Religiousness*, State University of New York Press, 1989, ss. 31–32.

²³ Thaning, op. cit., s. 220.

²⁴ Bosse Bergstedt, *Den livsupplysande texten. En läsning av N.F.S. Grundtvigs pedagogiska skrifter*, Stockholm, 1998.

om den konfucianska visionen. Kunskaper och studier har i sig ingen frigörande effekt. Målet är ingenting mindre än uppväckelse ur den sömngångaraktiga dvala som kännetecknar all död lärdom. Det gäller ingenting mindre än att föra människan fram till den springande punkt där hon inser att hon är ett gudomligt experiment, en förening av ande och stoft. Den sanna upplysningen väcker människan till insikt om sig själv, sina förutsättningar och sin bestäm-melse. Endast på så sätt kan hon uppfylla sin kallelse att gå ut i samhället och där arbeta för det goda livets utgestaltning i smått och i stort. Därvid sammanfaller Himmelens väg och människans väg. Ett nätverk av levande relationer blir det öppna fält i vilket människans entusiasm och engagemang tages i anspråk. Konfucius kommenterar: «Den som är god skapar styrka för andra då han söker styrka för sig själv. Han skapar storhet för andra då han söker storhet för sig själv. Att kunna förstå andra genom vad som ligger oss själv närmast, detta kan kallas godhetens konst.» (A VI:28).

Undervisningen måste vara holistiskt inriktad. Därför infogas i schemat också färdigheter i de sex konstarterna: ritual, musik, bågskytte, kapplöpning, kalligrafi och matematik. Här är det inte fråga om l'art pour l'art. Konsten pekar utöver sina yttringsformer och får en transcenderande betydelse. Konfucius vet att den råa styrkan, krig och maktdemonstrationer, i det långa loppet inte kan bygga ett bestående och människovärdigt samhälle. «The arts of peace» — wen — bygger i det tysta, tålmodigt och sakta förutsättningar för fred och glädje mellan människor. Därför skall sångerna sjungas och talet flöda i umgängelsen som skall vara dialogiskt präglad. Inte heller teknisk brillians och kommersiella framgångar kan tillmötesgå människans längtan efter livsmening. Grundvalen måste vara av andlig natur, en humanism som pekar utöver sig själv mot en antropokosmisk enhet.

Så är också för Grundtvig skolans uppgift väckelse till den andeburna verklighet som är människans dyrbaraste kännetecken — hennes gudslighet. Det gäller ingenting mindre än att ställa människan ansikte mot ansikte med det levande ord som skär djupare än ideologier, politiska och religiösa program. Skola och teologi

bör därför skiljas åt, säger Grundtvig. Själv hade han uppväckts till verklighet genom de hårda törnar han fått i ungdom, uppväxt och allt framgent. Endast i de konkreta livssammanhangens motsägelsefulla rikedom och olycka gavs grund för den mognadsprocess som med nödvändighet måste slå ut i full blom i bilden av människan som ett gudomligt experiment. Då kan hon inträda i kyrkan och fullt ut bli medlem i de heligas gemenskap. Allt enligt den berömda och omstridda satsen: «Menneske først og kristen saa.»

För Konfucius finns ingen fulländning utanför det autentiskt mänskliga — jen. Det är inte tal om att stiga i graderna från skola till någon form av de heligas samfund. Att gå den konfucianska vägen med dess krav på self-cultivation och studium av de klassiska skrifterna är en livslång process som syftar till att klargöra vad det innebär att bli människa. Kom ihåg att människan är långt mer än en rationellt tänkande varelse. Hon är därtill utrustad med estetiska, moraliska, politiska, sociala, historiska och metafysiska domäner i ett och samma människoskap. Att slå in på Vägen — Tao — betyder att genom uppmärksamhet, ödmjukhet och studium hålla samman människans inre utrustning i ett integrerat helt.

Den gränsöverskridande kyrkan

Det finns anledning att i detta sammanhang reflektera över Grundtvigs kyrkobegrepp. Intensivt bekämpade han varje försök att fixera kyrkan inom bestämda ramar. Den kristna församlingen skulle bryta genom alla teologiska system och avvisa allt förmynderi över den enkla lekmannens tro. Bort med det exegetiska påvedömet. Frihet i religiösa spörsmål blev den logiska konsekvensen av att Guds ande i det levande ord tilläts att färdas enligt sina egna inneboende lagar. Denna Grundtvigs kyrkokritiska hållning knyter an till hans höga uppskattning av det sant folkliga. Tron och dopet i den helige andes kraft relativiserar kyrkan som borgerlig institution och konstituerar «Det kristelige Menigheds-Liv som et aandeligt Folke-Liv under alle Himmel-Egne og med alle Tunge-maal.» Det innebär att stoff av olika karaktär måste beredas plats inom den kristna försam-

lingen — folketro, kultur, musik, konst. De mänskliga yttringsformerna tillhör livets villkor och har därmed något att tillföra menighetens religiösa liv. Bakom dessa Grundtvigs tankar kan spåras en stor tillit till det gudomliga ordets verksamma kraft i människosläktets religiösa och kulturella historia. Perspektivet vidgas mot en kosmisk helhetssyn i vilken det finns plats för en vision av hela människosläktets pilgrimsfärd mot en och samme skapare- och frälsaregud.

Den konfucianska traditionen har inte lett till någon distinkt kyrko- eller sektbildning. Visserligen traderades Konfucius lära under närmast tvåtusen år av litterater och mandariner som fick ett betydande inflytande i socialt och politiskt hänseende. Men den viktigaste funktionen i traditionsförmedlingen utfördes inom familjen där lojalitet, karaktärsfostran, uppriktighet och samarbetsvilja inpräntades och uppövades. Denna kollektiva fostran förmedlade åt de ostasiatiska folken en form av «diffused religiosity» som trängde in i och genomsytrade folkens sätt att leva tillsammans. Fortfarande löper konfucianska perspektiv i de grundvärden som kommer till uttryck i förkärlek för social stabilitet, politisk samsyn och fredlig co-existens mellan folken. «Self-cultivation» står fram som en förblivande strävan i den antropokosmiska vision som betraktar den sekulära världen som helig. Det vanliga livet sammanfaller med livets mening och leder till en pragmatisk idealism med vilken konfucianska samhällen önskar omskapa och förbättra världen utan att vända sig till någon form av radikal transcendens. Exklusiva sanningsanspråk undviks. Tao-vägen är pluralistisk och religiös tolerans blir en konsekvens av den negativt formulerade gyllene regeln: «Tillfoga inte andra vad du inte själv vill bli tillfogad.»²⁵

Att Grundtvig med sitt andliga spårinne och sin «evne at danne sig et umiddelbart Skön»²⁶ på många punkter skulle känt sig befryndad med Konfucius och den konfucianske traditionen är ganska sannolikt. Visserligen skulle han som

²⁵ Tu Wei-ming, «Confucianism,» i *Our Religions*, Edited by Arvind Sharma, Harper SanFrancisco, 1993, s. 220.

²⁶ Knudsen, op. cit., s. 141.

ovan antytt ha ställt sig oförstående till den hierarkiska ordning som ibland på ett olyckligt sätt kom att känneteckna Konfucius efterföljare och nog skulle han ha saknat den emotionella grundton som kännetecknar det kristna försöningsdramats utgestaltning. Men han skulle, tror jag, känna stor sympati för den universella och kosmiska ton som genomsyrar den kinesiska anden och dess betoning av det sant mänskliga som den organiserande principen i det goda livet i enlighet med Himmelens vilja.

Spänningen mellan det absoluta och det subjektiva

Det är en utmanande fråga om Grundtvig någonsin förmådde frigöra sig från den kristna trosuppfattningens provinsiella utgestaltning. Det är svårt att upptäcka någon «ultimate context» bortom Grundtvigs inkarnationstanke. Trots att Grundtvig ideligen försäkrar att «kristendommen er til for menneskelivets skyld» syns han oförmögen att radikalt dra konsekvenserna av en sådan syn. Det blir alltfört nödvändigt för honom att bearbeta de kristologiska fråsmålen, ty han är bestämd av ett a priori-tänkande som inte lämnar honom någon ro. Å ena sidan kan han understryka att redan den pre-existente Kristus utverkar människans återställelse, «Gien-Optagelsen», redan i Guds eviga rådslut. Det innebär att Kristi lidande och död kan betraktas som något utomhistoriskt, en godartad möjlighet vilande i skapelsetanken som sådan. Å andra sidan upphör Grundtvig aldrig att prisa och lovsjunga inkarnationens faktum i den köttvordne Jesus Kristus. Det är möjligt att Grundtvig inte orkar upplösa detta spänningsförhållande. Anfäktelsen plågar honom in i det sista. De gripande orden i avskedsdikten från 1872 ger vid handen att Grundtvig till syvende og sist överlämnar sig åt undergången med de ord som Jesus riktade till den botfärdige rövaren. Ligger däri något av en kapitulation inför den stora hemlighet som ruvar i det andliga livets centrum? Skulle han kanske t o m kunnat känna sympati för den konfucianska maningen: «Respect the gods, but keep them at a distance.»

Det är också plausibelt att Grundtvig redan genom sin försänkning i den västerländska, emotionella och personorienterade traditionen blir en fånge i ett psykologiserande betraktelsesätt som saknar motstycke i Österns tankevärld. Han är hänvisad till att använda ord och termer som är överlagda med flera tusen års psykeorienterad insnävning. Psykologismen och den förtäckta rationalismen smider omkring honom den tänkandets «järnbur» (Max Weber) som omgärdar den västerländska heroiska människan. Hon kan inte bryta sig ut ur dessa tankestrukturer och blir därigenom sin egen såväl herre som slav. Hon är underkastad ett målinriktat tänkande, ett frälsningssyndrom, som ytterst sett har att göra med kontroll och rädsla för den totala ensamheten. Thaning medger att man kan tala om «en tvang» i Grundtvigs tankegång.²⁷ Därav följer att Grundtvig i hela sin livskamp kommer att leva i ett oupplost spänningsförhållande mellan Gud och mänskliga.

Då är Konfucius värld långt mera avplanad. Hos honom möter en statisk dynamik, en process att inneslutas i, ja, att förlora sig själv i. Det gäller att själv förändras och förändra i enlighet med vandringens egna villkor. Människan finner «sig själv» under vägs på ett sådant sätt att vandringen blir såväl mål som medel. Hon kan så att säga aldrig stiga åt sidan och välja, ty detta vore att gå förlustig den kraft som är förbunden med li. Det finns inga korsvägar där människans beslutsprocesser skall sättas igång, inga alternativ till den bestående ordning som föreligger i Tao — livsvägen.

Det innebär att Konfucius företräder en religiös hållning som ger företräde för det Absoluta. Utgångspunkten är helt och hållet bestämd av en i människan inneboende förmåga och vilja att utgestalta Himmelens vilja i en antropokosmisk enhet. Gud lämnar åt människan ansvaret att vårda och styra samhället till människors bästa. Det individuella självförverkligandet faller utanför ramen. Ja, individen kan snarast betraktas som ett bruksföremål som får sitt värde inte autonomt utan genom att låta sig användas i de

²⁷ Kaj Thaning, *Menneske først — Grundtvigs opgør med sig selv*, Bind III, Gyldendal, 1963, s. 772.

heliga gudstjänsthandlingar som kännetecknar det autentiska livet.²⁸

För Grundtvig är det goda livet, genombrottet, knutet till ett frälsningsdrama i yttre och inre bemärkelse. Det är «et opgør med sig selv,» för att använda Kaj Thanings uttryck. Det sublimala stiger fram, inte det absoluta. Gudsuppenbarelserna levererar sinnebilder som kan hjälpa den enskilde att finna sig själv i Gud och vice versa. Det innebär att Grundtvig alltid är personlig, lidelsefull, kanske till och med sentimental i sin kamp för religiös klarhet. Det ligger då nära till hands att den intellektiva skärpan mattas, vilket i sin tur leder till att det religiösa livets form och utgestaltning faller något i skymundan. I stället framträder en ofta plågsam association mellan

liv och död, tankefrihet och högmod, mellan synd och nåd, kärlek och hat. Likväl — Grundtvig anar att något fattas. Han vet — innerst inne — att den religiösa innerligheten pekar fram mot den förening mellan öst och väst som han visionärt tycker sig skymta i Uppenbarelsebokens sjunde sändebrev.²⁹

Denna gränsöverskridande förhoppning i Grundtvigs religionstolkning förtjänar att lyftas fram och begrundas i en tid då dialogen mellan mänsklighetens religiösa traditioner har blivit en tvingande nödvändighet. Jag är säker på att samtalet mellan Konfucius och Grundtvig kommer att fortsätta.

²⁸ Fingarette, op. cit., s. 78.

²⁹ Ejvind Larsen, *Det levende ord*, Rosinante Paperback, 1983, s. 198.

Summary:

Realizing that humankind's religiousness is a unifying and border-transcending phenomenon, we can conclude that objective comparative studies belong to the past. The time has come to construct a global theology that regards other religious expressions as valid and valuable revelations of the divine concrete spirit. A step in this direction would be to allow spokespersons from various traditions to meet in a symposium, where it would be fitting to present themes from the Confucian tradition and from the Danish theologian N.F.S. Grundtvig, both of whom shared a fundamental interest in the study of history and were preoccupied with a golden age that offered future generations a thought-provoking and meaningful way of life. Grundtvig was influenced by certain German Romantic philosophers. He regarded humankind's development as a process of maturity, willed by God and revealed in the example of Jesus Christ. A key concept in Confucius' thinking is self-cultivation, in which the will of Heaven was acted out in an anthropocosmic unity. Both Confucius and Grundtvig can be called visionary thinkers, and both aim to instigate an ongoing change in society as well as in the individual. While Grundtvig was largely formed by his Christian milieu, Confucius expressed an Eastern yin-yang view. Thus, Confucius presents a religious outlook which is determined by an anthropocosmic unity between Heaven and humankind. His view is transpersonal, grounded in the Absolute. Grundtvig is a more subjective thinker, involved at length in his own personal struggle for clarity. However, he believes that humankind's religious quest will eventually unite East and West, in accordance with the vision expressed in Revelations, chapter 7.

